

Эсэгэ ороноо, эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

БҮРЯАД АРАДАЙ

Бүгэдэ арадай сонин

1998
январин
14

Үбэлэй үлүү дунда харын 17 гарагай 4 СРЕДА № 6 (19847) Газетын сэн хэлсээтэ

1921 оной декабриин 21-һээ гарана

Дан үндэ...
оюун ба...
арадай...
удыг хэрг...
юумэ хэ...
жэ, Бур...
захирга...
Республи...
габьяа...
шын хүнд...
гонон ба...
Жугдуру...
бэлитэй...
оо оюут...
ондо Мос...
гэргэгдэ...
ол ара...
искусств...
хабаада...
Буряад х...
уулаһан "С...
" мүнөөн...
радиоого...
ндаа лэ...
ажалаха...
исэтэйгэ...
тойгоор...
ниитые э...
улха тала...
рхэ, бая...
гряадаар...
угархада...
эһото ора...
онүүдэ со...
эгэн яба...
Жугдуру...
ин зон бу...
дэхэ бай...
хэ, үнжэ...
үгшэн эж...
рөө дээр...
анг, абга...
делоролд...
этэй, хай...
н ябаһан...
нютагай...

БУРЯАД РЕСПУБЛИКА - ЭРХҮҮГЭЙ ОБЛАСТЬ: 1998-2000 ОНУУДАЙ ХАРИЛСААН

1998-2000 онуудта Буряад Республикын, Эрхүүгэй областиин хоорондох национально-экономическа харилсаанууд хэлсээндэ гар табилгын ёһолол ариин 9-дэ Улаан-Үдэдэ Президентын, Арадай Хуралай байшан соо болобо. Улаан хабтаһатай хэлсээнэй хоёр үгтэ гараа табиһанай һүүлээр Буряад Республикын Президент Л.В.Потапов Эрхүүгэй областин губернатор А.В.Говорин хүл дээрэ бодож, гараа харилсаба, баярай хундагануудые харилсаба. Урдажэлнүүдэй хэлсээнүүдтэ орходоо, мүнөөнэй хэлсээн миил политическэ удха үгтэй бэшэ, харин Буряад Республикын, Эрхүүгэй областин хоорондох холын хараатай харилсаанай үгтлонуудые тобойсо тодорхойлно гэжэ Л.В.Потапов үгэ хэлэхэдэ, тэмдэглэ. Эрхүүгэй эрхшэлэн Россин Федерациин Правительствон үмэнэ шухала асуудалнуудаа ганса гансаараа бэшэ, мүн сугтаа шийдхэбэл, үрэ нүлөөн эхэ харилсажээтэй. Эрхүүгэй областин газай үгтшэнүүдые хамтаараа ашаглаха, Буряад Республикын, Эрхүүгэй областин хоорондох хүсээнэй системнүүдые нэгдэхэ хэлсээн соо хараалагдана. Энээнэй үгтэ манай эндэхи зайн галай үнэ сэн харилсажа, Эрхүүгэйхидэ адли болохо гэжэ хэлсээр байна. Гараа табиһан хэлсээн соомнай манай үрнотагта ажаһуудаг зоной, юрэнхыдөө,

бүхы Россин аша туһада анхарал хандуулагдана гэжэ харюугай үгэ соогоо Б.А.Говорин хэлээ. Реформын үрэ дүнгүүдые зондоо бодотоор үзүүлхэ саг ерээ. Манай эндэхидэлгүүрые өөһэдынгөө эд бараагаар дүүргэхэ бүхы арга боломжотойбди гэжэ Эрхүүгэй губернатор онсолоо. Түгэсхэлдэнь Б.А.Говорин республикын Президентдэ, Арадай Хуралда баяр хүргөөд, баталһан хэлсээмнай политическэ бүхы хүсээнүүд дэмжэхэ бээ гэжэ найдажа байһана мэдүүлээ. Нүүлээрнь Л.В.Потапов, Б.А.Говорин журналистнуудай асуудалнуудта харюусаа. Асуудалнуудай юрэнхы шэглэлтэй байһан ушарһаа эндэ нэгэл харюуень дурадхая. Усть-Ордын болон Агын Буряадай автономито округуудые Буряад Республикатай нэгэдүүлхэ тухай асуудалые һүүлэй үедэ Буряад Арадай Конгресс элдэб аргаар дэбэргэнэ гэжэ "Молодежь Бурятии" газетын корреспондент С.Березин хэлээд, энээн тухай амар һанамжатайбта гэжэ Эрхүүгэй областин губернаторһаа асуугаа. Бидэ, сибирийнхид, бодомжотой зомди, сэдхэлээ бэлээр долгисоод орхидоггүйбди гэжэ Б.А.Говорин хэлэбэ. Захиргаанай-территориальна хубаарил түүхын хүгжэлтын үрэдүн гэжэ, тиймэһээ энэ асуудал түргэн үүхэйгээр шийдхэгдэхэ ёһогүй гэжэ губернатор онсолоо.

Н. БАДМАРИНЧИНОВ.

УРАН БЭЛИГЭЭРЭЭ УЛАД ЗОНОО БАЯСУУЛХААР...

Буряад Республикын Соёлой Министерство мүнөө гараад манай ондо бэлүүлхэ хэмжээ асуудалнуудаа тодорхойлжо байна. Эдэ хэмжээ ябуулга үгтэ тон шухалыень эндэ зохионоор хөөржэ үгэхэдэ, манай Январиин 13-най Буряадай гүрэнэй филармонин оркестрэй артистнууд үгтэстаци гараба. Мүнөөнэй Буряад драматургийн бүтээлүүдые хэблэхэ редколлегиин мүн лэ энэ үдэр боложо эрхэбэ. Буряад Республикын Соёлой министрээр 75 жэлэй ойдо асуудалһан хэмжээнүүд эдэ үгтэ үгтэ тодорхойлогдоно. Соёлой Министерство БГТРК-

тай, республикын газетэнүүдтэй тусхай хэлсээ баталжа, республикын мэргэжэлтэ искусство хүгжөөлгэдэ горитой хубитаяа оруулан солото артистнууд, композиторнууд хүгжэмшэдэй зохиоохы замые харуулан телерадио дамжуулануудаа эмхидхэхэ, мүн тэдээн тухай очеркнүүдые, зураглалгануудые, шэнжэлэлгэнүүдые республикынга газетэнүүдтэ саг үргэлжэ толихо юм. Байгша ондо хонгор хайхан Хорин аймаг мүн лэ 75 жэлэйнгэ ойн баярые тэмдэглэхэнь. Республикын хүгжэлтэдэ аймагай ажалһадай оруулан хубитые үндэрөөр сэгнэн, буряад театрай 7 хоног

"Хонхо"-2-3-дахи нюурнууд
Буряадай арадай поэт Галина Раднаевагай хүтэлбэрилдэг "Гунзан" гэжэ литературна нэгэдэлэй эдир бэшэгшэдэй уран бүтээлнүүд эндэ дурадхагдана.

4-дэхи нюурта
"Багшын булан" (педагогикын эрдэмэй доктор, Буряад Республикын габьяата ажал ябуулагша Б-Д.Батоев "Бэшэгэй дурим зааха арганууд").

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ОЛОНДО МЭДЭЭСЭЛ ДАМЖУУЛДАГ ХЭРЭГСЭЛНҮҮДЭЙ ХҮДЭЛМЭРИЛЭГШЭДТЭ

Буряадай журналистнуудые, олондо мэдээсэл дамжуулдаг хэрэгсэлнүүдэй бүхы хүдэлмэрилэгшэдые Россин хэблэлэй үдэрөөр амаршална!
Дадал болоһон ойлгосонуудай, ажабайдалай заншаһан гуримай, үйлэдбэрийн ба ниитын харилсаануудай хубилжа байһан орёо ба зүрюу энэ сагта сонин сэтгүүлэй удха шанар угаа ехэ.
Манай республикын, арадуудай социально-экономическа, соёлой, оюун бодолой хүгжэлтэдэ, олон үндэһэтэ манай ниитэ гэр соо энхэ тайбание, үгээ ойлголсолгые бэхижүүлгэдэ журналистикын габьяа сэгнэшэгүй ехэ.
Журналистын шадабарихаа, бодото үнэн зүб хандалгаһаа, харюусалгаһаа олон ушарта республика доторой тэнюун амидарал, зоной хоорондын эб, нүхэр ёһоной хандаса дулдыдаха зэргэтэй.

Амидаралай имагтал муу зүйлнүүдтэ ганса тогтонгүй, реформын үедэ туйлагдаһан туйлалтануудые харуулхыень, хайнаар ба ашаг үрэтэйгөөр эхилһэн юумэ дэмжэхыень манай республикын олондо мэдээсэл дамжуулдаг хэрэгсэлнүүдэй түлөөлэгшэдтэ хүсэхэ байна.
Орёо үедэ сэтгүүл газетэнүүдтэ тухаламжа хэрэгтэй. Үгэ хэлэнэй ба хэблэлэй эрхэ сүлөөгэй заршам бээлүүлхын тулада таатай политическэ ба экономическа байдал тогтоолгодо саашадаашье туһа үзүүлхэб.
Олонийтын мэдээсэлэй ажалшадта зол жаргалые, элүүр энхые, аша тэнюун байдал, зохёохы амжалтануудые, үргэн олон уншагшадтай хэзээдэшье байхыень хүсэхэ байна.
Буряад Республикын Президент-Правительствын Түрүүлэгшэ Л.В.ПОТАПОВ.

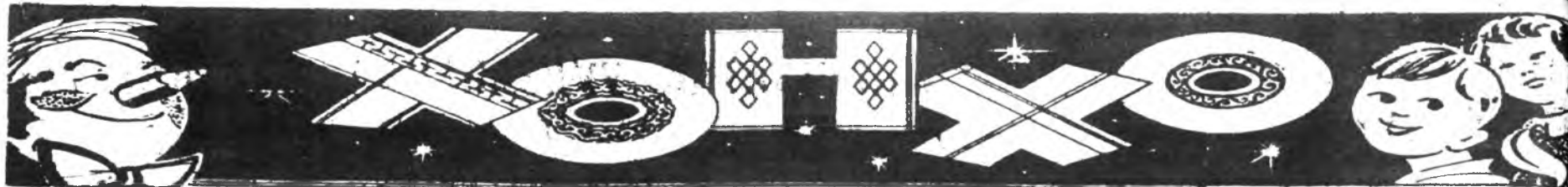
ХҮНДЭТЭ ОРДЕН, НЭРЭ ЗЭРГЭНҮҮД...

Буряадай арадай поэт, Буряад Республикын Гүрэнэй шангай лауреат Цырен-Дулма Дондокова Дондокова түрэл литературная хүгжөөхэ хэрэгтэ ехэ хубитаяа орууланайнгаа түлөө Хани барисаанай орденээр шагнагдаба. Республикыннай уншагшад тэрэнэй бэшэгэн "Хоёр дуран", "Наран-хада", "Үе сагай гуурһаар", "Шүрэ бугаар", "Жаргалай мүндэлөөн" гэхэ

мэтэ роман болон шүлэгүүдэйн номуудые уншаһан байна. Мүнөө үедэ Ц.Д.Д.Дондокова "Хорин хатад" гэхэн роман бэшэжэ дүүргээд, "Наһанай бэшэг" гэхэн роман-эссе дээрэ мүнөө үедэ хүдэлжэ байна. Үнинэй мэдээжэ соёлоһон В.Г.Николаевта Россин соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ, В.А.Усович, А.А.Прибылов гэгшэдтэ Россин Федерациин искусствын габьяата ажал ябуулагшад гэхэн, "Байгал" ансамблин солист А.Б.Данзановта, Буряад драмын академическэ театрай артист Ц.Б.Цырендоржиевта Россин габьяата артист гэхэн хүндэтэ нэрэ зэргэнүүд олгогдоо.
Эдэ шагнал хайрануудые Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлошо Л.Ч.Нимаева барюулба. Энэ һайндэргэ республикын соёлоһон, артистнар, уран зохиоһондоо хабдаа.
Д.БАЛЬЖИНИМАЕВ.
ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Ц.Д.Дондокова ордон барюулагдаба. С.БАЛДУЕВАЙ фото.

Д. САНГАЖАПОВА, республикын соёлой министрествын таһагые даагша, Россин Федерациин габьяата артистка.

ҮГЭ БҮХЭНИИЕНЬ ГАЗАРТА ДУҢААНГҮЙ...

Хэдэн жэлэй саана түрэн тоонтодо - Бага-Нарин нютагтаа бусаад, угайнгаа буусада гэр байра түхээрхэн Бурядаг арадай поэт Галина Жигмитовна Раднаева Зэдын бэлигтэй эдиршүүлэе үргэхэ гэжэ аймагай эрдэм нуралсалай таһагай дэргэдэ уран зохёолой нэгэдэл байгуулаад, эбэдхитэйгээр ажалажа байна. Иимэ ехэ ашаа ээм дээрээ тээхые имагтал Галина Раднаева зүрхэлхэ байна бшуу даа.

Ажалайнгаа түрүүшын дунгые "Дүхэригэймнай" "Үүрэй Солбондо" барлуулһан байха. Ная Улаан-Үгэ эрэхэдэ, гар бэшгүүдэй баһа нэгэ

"монсогойлдоһо" асаржа үгэбэ. Тэрэниен "Хонхогоо" барлаха гэжэ шиидэбэбди.

Галина Раднаевагай шэлэһэн шабинар угаа бэлигтэй эдиршүүл байна. Шүлэгүүдынь ульһатай, поэзии амисхалтай. Жэшээн,

Һарьдаг үндэр уула дээгүүр һанаан минии холонгоор толорно, — гэжэ Жаргалма Будаева домоглоно.

Зарим үхибүүдэй шүлэг соо шог ёгтохоншые мэдэрэгдэнэ. Найдалма Баиновагай "Бороо" гэжэ, шүлэгые уншахада, тон тиимэ байна: шэхэндэ хүрэтэр шабарта зууралдашан поршоонхые гани галзуу бороо мүнсэгэр болотор угаажархиһан ааг, гоё

хубсаһатай хубүүхэниие шабарта зууруулжархиха юм.

Нютагай домогуудые, урданай номо юумэнүүдые үбгэд хүгшэдһөө бэшэе абаха гэшэ тон ехэ дэмбэрэлтэй хэрэглэе.

Нютагайнгаа эдиршүүлдэ зохёон ажалай амта танюулжа, холоһо даллан урыалдаг үндэр Поэзии һарьдагуудта дурлуулжа яһаһан басагаая магтаха байна. Тиухэ зуур эдир шабинартань иигэжэ ханган дурэн хүрэнэ: иимэ багшатай болоһо талаантай үхибүүд байнат. Багшын үгэ бүхэниен "Газарта дуһаангүи" хадуужа, зүрхэ сэдхэлэйгээ гүн оёор шэнгээгты.

Ц.ДОНДОГ

НАМЖАА ҮДЭРНҮҮД СОО

Намарай намжаа үдэрнүүд соо Намгин үгэнүүд биил даа: Халуун манай сэдхэл соо Хадагалаатай юм даа.

Үбэл ерэжэ, хүйтэн болобошые, Үхүүлжэ тэдэниие шадахагүйл даа. Намгин тэрэ намарай үгэнүүд

Наһан соомнай үдэхэл даа. Наран-Туяа ХАЙНЧИКОВА, Дээдэ-Үшөөтэйн дунда хургуулин хурагша

НЮТАГНИ Дуугаа, нүхэд, дуулаа Дуулим Буряад нютагтаа, Үндэр баян Хаан-Баабайдаа, Үргэи Таглидаа дуугаа зорюулаа.

Һарьдаг үндэр уула дээгүүр һанаан минии холонгоор толорно. Гүлмэр бодолоо нютагтаа орхин, Гайхалтай мундарга өөдэ тэгүүлэе

Наранай алтан шаргал туяада Шэдхэтэ аршаан гурган дуулана. Эдлин сэнхир нютагайм үбсүүндэ Химнын уһан бүжэглэн наадана.

Сэнхир хүхэ тэнгэрийн оройһоо Жэргэмэл шубуухайн дуулахань гоёл. Ой тайгын тэрэлжэ, сээсэгүүдэй

Ёхороо эхилжэ дүхэриглэхэнэ һайхан даа. Жаргалма БУДАЕВА Дээдэ-Ториин дунда хургуулин хурагша.

ЭЖЫ АБА ХОЁРНИ

Эндэ ургаһан сээсэгүүд соо Эжынгээ шарайе харанаб. Эжынгээ шарайе харахадаа, Эдир наһаяа һананаб.

Бүрин-Хаанай абари соо Баабай эсэгээ харанаб. Баабайнгаа шарайе харахадаа, Балшар наһаяа һананаб.

Лена ГАРМАЕВА, Дээдэ-Үшөөтэйн дунда хургуулин 8-дахи классай хурагша.

СЭСЭГ

Сээжэ зүрхэнэим баяр, Тала дайдым шэмэг, Хада уулым гоёолто, Байгаалим бэлэг, Байдалайм шарай - сээсэг.

Туяна ДАРМАЕВА, Дээдэ-Үшөөтэйн дунда хургуулин 9-дэхи классай хурагша.

НАГАСА ЭЖЫ Наһатай болоо даа нагаса эжымни, Наян долоотой болобо мүнөө жэлдэ.

Налагай шарахан урихан шарайнь Наранай туяадал харагдадаг бидэндэ.

Наһан соогоо олоншые юумэ үзөө даа: Налайжа, жаргажа ябаха сагшые байгаа, Үбдэжэ, зобожо үзөөшые һэн заримдаа, Үеынгөө нүхэрһөө үлөө һэн залуудаа.

Хайрата ганса дүү хубүүниинь Харижа бусаагүй һэн хатуу дайнһаа. Хүгшэрхэн минии нагаса эжы

Хүлээһээр лэ һанаандаа Хандажаб дүүгээ.

Маани уншажа һууһан эжыгээ харахадаа, Зургаан ашанарайнгаа ерээдүй сагые, Зол жаргалайнь дардам харгые

Зальбаржа бурхандаа һууна гэжэ һанагшаб. Алена ШАРАПОВА, Доодо-Үшөөтэйн дунда хургуулин 7-дохи классай хурагша.

Аглаг ехэ дэлхэй дээрэ Түрэнэ нютагни нэгэхэн юм. Түмэн яһаһан зоной дунда Түрэл хэлэм гансахан юм.

Арбаад наһанайнгаа зоригые Аргагүй хүнгэнөөр абанаб. Аба, эжын үгэһэн бэеые Аргагүй һайханаар үргэнэб. Настя БАНЗАРАКЦАЕВА, Доодо-Бургалтайн дунда хургуулин 7-дохи классай хурагша.

Тугал, хурьгад нороо. Бороо һайнтай, муутай. Бороо сэбэртэй, муухайтай. Шалбааг умбаһан поршоонхые

Шэхэн хүрэтэрнь угаажа, Угаа мүнсэгэрхэн болгобо. Сэбэрхэнээр хубсалһан хубүүе

Толгой хүрэтэрнь шабардажа, Таниха аргагүй болгобо. Найдалма БАИНОВА, Дээдэ-Бургалтайн дунда хургуулин 9-дэхи классай хурагша.

Хүгжэм һайхан сэдхэлтэй, Харахан гоё нюдэтэй Эжымни намдаа дуратай.

Үндэр томо бэетэй, Үргэн ехэ сээжэтэй Абадаа баһал дуратайб. Альбина РАДНАЕВА, Дээдэ-Үшөөтэйн дунда хургуулин 8-дахи классай хурагша.

НАРАН СЭСЭГ Нэгэ, хоёр, гурба... Наран сээсэг даллана. Дүрбэ, таба, зургаа... Далай мэтэ долгилно.

Наран, наран, ерыш даа, Намае жэгнэн шарыш даа. Намарнай айлшалан ерэхэл даа, Намае, шамае садхаахал даа.

Аглаг ехэ дэлхэй дээрэ Түрэнэ нютагни нэгэхэн юм. Түмэн яһаһан зоной дунда Түрэл хэлэм гансахан юм.

Арбаад наһанайнгаа зоригые Аргагүй хүнгэнөөр абанаб. Аба, эжын үгэһэн бэеые Аргагүй һайханаар үргэнэб.

Настя БАНЗАРАКЦАЕВА, Доодо-Бургалтайн дунда хургуулин 7-дохи классай хурагша.

САРТУУЛ УЛАДАЙ ДОМОГЬОО

Сартуулай домог уншаһан хүнүүд иигэжэ хэлэдэг һэн: сартуул угсаатан хадаа Сарата уулын хормойдо анха түрүүн ажаһууһан байгаа. Сарата уулын орой гэшэ һара мэтээр яларжа байдаг һэн гэдэг. Сарата уулын нэрээр тэдэ зон сартууланууд гээд нэрлэгдэһэн байгаа юм ха.

Сартуул угсаатан тухай Россин ехэ эрдэмтэн академик В.В.Бартольд иигэжэ тэмдэглэһэн байдаг: XII зуун жэлэй үеэр Дунда Азийн гүрэнүүдэй Зүүн Туркестанай ба Долоон мүнэнүүдэй хотонуудые эзэлжэ байһан сартуул яһатан Чингис хаанай сэрэгтэй дайладангүй, өөһэдынгөө дураар тэрэнэй талада ороһондонь, тэдэ зоние гэмтээжэ хороонгүй, хото байрыень бутаргаангүй, тэрэ зандань орхижо, тэдэнэй һайхан барилгануудын сэсэрлиг гоёороо үлэжэ, соёл гэгээрэл ехэтэй байһан байгаа.

Чингис хаанай сэрэгүүд сартуул угсаатаниие эзэлжэ дүүргээд, эзэн хаанай зарлигаар хото бүхэндэнь дарганарые табиһан ха. Тиигэжэ Үргэнчи хотоһоо Хоромши обогтон сартуул Ялабач, Масхуд гэдэг нэрэтэй эсэгэ хубүүн хоёр ерэжэ, хото газарай ёһо заншал тухай Чингис хаантай ярилдаба. Чингис хаан сартуул угсаатанай орон нютагта долоон жэл байхадаа, тэдэнэй сэсэн мэргэжэлтэй ноёдоор, Монголой хаашуулай зүбшэгшэдоор томилжо, сартуул баатарнуудые сэрэгэй жанжан ахалагшадаар табижа, гүрэн түрүнгөө хуулиие барюулжа байһан юм гэдэг.

Дээрэ дурдагдаһан хуушанай аяншан эрдэмтэнэй шэнжэлһэнэй ёһоор, сартуул угсаатан ехэ олон зон байжа, урда эртэ саһаа нааша Дунда Азийн орон нютагуудаар, мүн лэ Монголой баруун хизаарһаа зүүн зах хүрэтэр, Байгалай баруун-урдахи нютагуудһаа

эхилэн, зүүлжэе Шэтын талмай хүрэтэр нүүжэ һууһан байһа гэжэ һайн мэдэгдэһэн гэшэ.

ХАДАГ ТАБИЛГА ТУХАЙ

Тахил табиһан хүнүүд хадаг мүнгэтэй унда барихадаа, иигэжэ айлагдадаг.

Бидэнэй уг изагуур бол Уужам үргэн талмайтай, Үнэр баян һуудалтай, Үй түмэн хонидтой, Үндэр, үргэн изагууртай Баян Зэдэ нютагай Баруун сартуул угтан гэшэбди.

Холын замда мордожо, Хэдэн дабад дабажа, Танай һайхан нютаг ерэжэ Та таанартаяа танилсажа, Худа урагууд болохо гэжэ Хүүхэн басагаартнай бэрэ хэжэе.

Хүбүүн басаган хоёройнигоо Хуби заяае ниилүүлжэ, Гал гуламтыень нэгэдүүлжэ Айл аймаг болгохо гэжэ Хүндэтэ та таанарайнгаа Хайрата зүбшөөлыетнай дуулаха гэжэ.

Манай хэрэг, манай зориг мүн болоно Хэрэг, зоригыемнай зүбшөөгыг гэжэ Бурхандатнай набса үргэжэ Бумбанайтнай аршаан хүртэжэ.

Бултандатнай хадаг бариха Ураг эльгэн болохоё Ундын дээжые «бариха» байнабди.

Үндэр юрөөлөө үргэхыетнай Ундымнай дээжые барихыетнай Угтан байжа хүлээһэнди.

Бай... морис... уртээ ур... саг... гагаг... саг... гүрөө... унда ба... рхэн ур... ргожо, зо... ргоёг, с... ехэдэни... сугларһ... даг... айгаар... ажа, бэ... эг бар... даг.

БЭРИИН АЙШАЛАЛЫН ЕХЭ ХУРИМ

байхан урагууд айшадаа газараа моридьень абаад, үгтээ уяжа, айша- гтээ уриха ёһотой, үгтээ сагаан эдэгнээ гүрөөлээ, гэртээ оруул- гадаг. Гэрэй эдэгнээ хромод гүрөөлнэй гуя гэжэ үндэ баридар. Тэрэнэй үрэгдэн урагуудай түрүү орожо, зориггоо хэлэжэ, үрэгдэ, бэриингээ аба, үгтээ эхэдэнь хадаг барижа, суглархан түрэлхиг- хадаг мунгэ сархын айгаар бултангань абажа, бэриингээ энжэ эд барааень эрижэ шадаг.

ТИИМЭ АЙЛАДХАЛАЙ ЖЭШЭЭ:
 ноён урагууд, хайшата худагыннар! байнда, үдэрэй үлэйтэйдэ, моринной хүлэһэ гаргажа, моринной амьень татажа, таанартаяа танилсажа, сэргэдэнтэй моридоо уяжа, боложо ерөбэбди гэжэ сагаан үүдметнай татажа, үрэгдэн үргөөндэнтэй орожо, дабуулжа, муринни гаталжа, эльгэн болохоёо

Танай нютаг ержэ, бурхандатнай дээжэ үргэжэ, урдын зоной ёһо дахуулжа, үбгэд, хүгшэдэй юрөөл дуулжа, Хурьгэн хүбүүн үндэтай гэжэ, Хүүхэн хүн энжэтэй гэжэ, Дэлитэ ехэ адуунһаатнай, Дэлэнтэ ехэ үнээдхэтнай, Хабтагай сагаан хонидһоотнай, Холбоолжон эбэртэй ямаануудһаатнай, Хоёр бүхэнтэ тэмэнүүдһээтнай, Хатуу зөөлэн эд бараанһаатнай, Хамба торгон хубсаһатайнь Айл болохо газартнь, Үндэр болохо нютагтань Бэрнвемнай хүргэжэ үгыт гэжэ

Хурьгэн хүбүүнэйтнай асархан Бэлэгэй дээжэ, бэлэн сарха, Хабтагай сагаан хадаг набсатань Хаан түрэтэ мунгэтэйнь тогтоожо, Үндэр юрөөлөө айлдыт гэжэ, Ураг худанартнай хүндэлжэ, Уян зүрхэнһөө гуйжа байнабди.

ТУРЫН ЮРӨӨЛ
 Гальбар ба зандан модон мэтэ, Оройһоо дэльбэржэ, Ганга мурэн далай мэтэ Оёорһоо дэлгэржэ, Хүхэ мунгэн холбоотой Хизааргүй тэнгэри мэтэ, Хурьһэтэ алтан хушалгатай Замби түбн мэтэ, Айхын аюулгүй баатар мэтэ,

Алдахын гэнзгүй хубилгаан мэтэ, Үрэгээ танихагүй адуун шэнги Үрнээ танихагүй эзэд шэнги, Хотоороо дүүрэн малтай боложо, Хойморороо дүүрэн үхибүүдтэй боложо, Хойгуураа гарахан хүниие хонуулжа, Урдуураа гарахан хүниие ундауулжа, Бии бэлигтэй, дүүрэн хэшэгтэй, Үнэр баян, тэгшэ жаргалтай, Аша, гуша, дүшээз хаража, Амгалан тайбан жаргалье эдлэжэ, Жаран жэлэй жаргал үзэжэ, Жэгдэ алтан хурим хэжэ, Үндэр наһа наһалжа,

Удаан жаргалье эдлэжэ, Үбгэн буураал хүгшэд болохотнай болтогой!

ХУРЬГЭН ХУБҮҮН, ҮХИ БЭРИИН ҮМЭДХЭЛ ТУХАЙ
 Үмэдхэн хубсаһаннай Үлэйтэй, шанартай байт, Үни удаан үмдэжэ ябаг, Үнэр баян жаргажа хууг. Урда хормойень Унага, дааган гэшхэг. Хойто хормойень Хони хургад гэшхэг. Тоохон буг халдаг. Сам буураал хүгшэд боложо, Сагаан эдэгээ дэлгэрүүлжэ хуугаарайгты!

ҮДЭШЭЛГЫН УНДАН
 Түрэ хуримай дүүрэхэ үегэ худа урагууд түрээз түшэжэ, баханаа барижа байхадаа, урагууд айшадаа мордуул- хынгаа урга үдэшэлгын духа- рья - хадаг мунгэтэй баридар.
 Нааша ноён урагууд, Алтан хайшата худагыннар! Угтажа байхан урагуудтай Үдэшэлгын духарья барижа байнабди.
 Уулын оройдо саһан орообо, Ургын үзүүртэ мүлхэн хүрбэ.
 Ороһон бөрөө болидог, Ерөһөн айшад бусадар. Барда нохоймнай табигдахаяа байна. Баханаа түшэхэмнай дүтэлжэ байна. Ундыемнай барижа ундалыт гэжэ, Үндэр юрөөлөө айлдыт гэжэ Урагуудтай хүлээн байнабди.
 Роман БАДМАЕВ бэшэжэ абаа.

УРДАНАЙ ДУУНУУД

- Хурьһэтэ дэлхэйн захигүйшье наа, Хөөрхэн бором тэнсэнэ аабза.
- Хүрэнгын архинай хатууханшье наа, Хүрин зүрхэм тэнсэнэ аабза.
- Алтан дэлхэйн захигүйшье наа, Ардаг бором тэнсэнэ аабза. Айрагай архинай хатууханшье наа, Алагхан зүрхэм тэнсэнэ аабза.
- Замбуулинайнгаа захигүйшье наа, Заахан бором тэнсэнэ аабза.
- Забьяатай архинай хатууханшье наа, Заяа зүрхэм тэнсэнэ аабза.
- Гургалдай шубуухайе жэргүүлхэн Гоё найхан Үшөөтэй. Гурбанхан богдыгоо заларуулан Гурбантын найхан Үшөөтэй.
- Хадьн оройгоор харахадам даа, Харанхы манан соо наран байна даа. Хагда ногоон соо харахадам даа, Хайратай дуутай булжамуур байна. Хайратай дууень дуулахадаа, Ханилхан инагни ханагдана даа.
- Уулын оройгоор харахадам даа, Утаатай манан соо наран байна даа. Ургамал ногоон соо харахадам даа, Уянхан дуутай булжамуур байна.
- Уянхань дууень дууламсаараа, Ухаанайм инаг ханагдана даа.
- Шэлын оройгоор харахадам даа, Сагаан манан соо наран байна даа. Шүүдэртэй ногоон соо харахадам даа, Шэнхнүүрхэн дуутай булжамуур байна. Шэнхнүүр дууень дууламсаараа, Шэнэлхэн инагни ханагдана даа. (Доого-Үшөөтэй дунда хургуулин 10-даху классай хурагша Зина Балчинова нютагай Батодоржиев Терентий ахатанһаа бэшэжэ абаба).
- Нарин голын эхиндэ Наратай байха ёһотой доо. Наһатай баабайн үргөөндэ Найртай байха ёһотой доо.
- Зулгэн дээгүүр табихада Юунын тообо байхаб даа. Зүхэнөөрөө ябахата, Юунын ээмэ байхаб даа.
- Хүтлөө газараар харгылхан Хүлэг морин - эрдэни. Хүн зоноор танилсуулан Хүүхэн дүүхэй - эрдэни.
- Хада газараар харгылхан Хазаарта морин - эрдэни. Хариин зоноор танилсуулан Хайратай дүүхэй - эрдэни. (Доого-Үшөөтэй дунда хургуулин 10-даху классай хурагша Зоригма Мункуева Санзуева Гүргэма Дарицыреновна гэжэ нагаса эжыһэн бэшэжэ абаба).

ХАДА УУЛАНУУДАЙ ДОМОГ ТҮҮХЭ НЭЭ

БҮРИН ХААН

НАЙ Буряадта, Монголда табан ехэ үндэтай ууланууд бии: Мандал-Уула - Баргажанда, Бүрин-Хаан - Хулан-Хаан - Сэлэнгэдэ, Үхэр-Хаан - Эр-Хаан - Монголда. Мандал-Уула табан ехэ ууланууд бие биеэ хайжа байдаг. Эдэ уулануудай эгээл Бүрин-Хаан уула.

ЯРГАЙТА ХАДА

НАЙ нютагыё тойроод, тахилантай ууланууд бии. Нютагайннай баруун талгаар оройтой үндэр Яргайта хада байдаг. Яргайта хадын жалгаар нэгэ хэды үндэ модон ургадаг байгаа. Тинмэнэ энэ Яргайта гэжэ нэрлээ гэлсэдэг. Яргайта - тахилантай уула. 1978 ондо энэ дээрэ Бадмасатбаа гэжэ бурхан байһан юм. Тэрэ ехэ дайша бурхан, хонжон, хүнэй толгой, яһаар хэгдэһэн байдаг.

УЛААН-УЛААН

НАЙ-УЛААН хада Гэгээтэй Цагаатай нютагуудай хоорондо хоёр тээшээр байдаг. Энэ хадаа "Баян Баабай" гэдэг. Мадаршанан тахилантай ехэ уула. Хоёр үндэ зон ионь нарада энэ уулаа тахидаг байдаг.

БААБАЙ ГЭЖЭ

НАЙ-Баабай гэжэ тахилантай уула дээрэ манган гэжэ дайша бурхан гунгарбаа мангидо хадаатай байдаг. Энэ уула манган сахюур шулуутай, тинмэнэ Сагаан манган гэжэ нэрлэгдээ. Баабай гэжэ манган нэрлэһэн байна. Үхэр малда ехэ манган уула. Жараад онуудаар сагаан үхэрье манган дээрэ туужа абаашаад тахидар хэн. Манган хибэдэһээ хибэжэл байдаг манган. Ном уналгын дүүрэгдээ, өөрөө манган буугаад, гүүртэдээ эрдэг хэн. Тэрэ манган хэтэртэй, бурхантай үхэр гэжэ манган, ехэшье хүнүүд сохидоггүй хэн.

АТАМАН НУУРАЙ ТҮҮХЭ

НАЙ нютагай баруун-урда хадаа байһан, хулаа ногоо ургашанан

нуур бии. Энэ нуурай бии бололо тухай мүнөө хүртээр дамжажа ерэнэн хөөрөөн бии.

Урда сагта Содомпил гэжэ атаман хүн 999 сагаан адуутан байгаа. Тэрэ хүн адуугаа тэбхэр мянгад хүргэжэ шададаггүй байгаа. Нэгэ адуун дутаад лэ байдаг хэн: үхэшэхэ гү, али шонодо барюулшаха. Нютагай зон тэрэ мянгаад адуунай уһалуурда орохын урда Цагаатай горхонһоо уһаяа үрхидэжэ абадаг хэн. Цагаатай горхонһоо тэрэ үедэ ехэшье, гүнзэгышье хаань, атаманай адуун уһыень хуу уужархидар байһан гэжэ.

Содомпил атаман адуугаа уһалжа байхаяа хонхосог соо уһа ехээр тогтоогоод, мянга түмэн адуугаа уһалжа эхилээ хэн. Тингэнээр тэрэ хонхосогтонь мянгаад адуунай хүлдоро гүнзэгы нүхэн бии боложо, тэндэнь нуур тогтошоо хэн гэжэ.

Тэрэ саһаа хойшо "Атаман нуур" гэжэ алдаршанхай.

АТАМАН БӨӨ ХОЁРОЙ АТАА МЭЭН

СОДОМПИЛ атаман нютагайнгаа бөөтэй таарахаяа болижо, ходо заргалдажа байдаг болобо.

Тэрэ бөөнь наһа барахынгаа урда үхэнэн бзыень нютагай зүүн хойно байдаг Улаан-Хадын оройдо арангалхы захиһан байгаа. Юундэб гэхэдэ, Содомпил атаман горхонһоо баруун-урда бээдэ ажаһуудаг байгаа бишуу, тинмэнэ үхэнэн хойноошье атаманиие хаража байха хүсэлэнтэй, Улаан-Хадын оройдо хүдөөлүүлэгдэһэн байгаа.

ЦЭХЭЭНТЭНЭЙ УГАЙ ТҮҮХЭЭЭ

ЦЭХЭЭНЭЙ Маарам гэжэ гайхалтай шанга эмшэн байгаа. Нэгтэ Маарам эмшэниие Захаамин руу хүниие эмшэлхыень залажа абаашанан юм. Маарам дутынгөө хоёр-гурбан хүниие харгыда абаад ябаба. Ехээр үбшэлхэн хүниие Маарамай эдэгээхэдэ, тэрэ нютагай бөө хороо ехээр бусалба.

Маарам нютагаа бусажа ябаха замдаа горхонһоо эрьедэ хонохоёо зогсобо. Эдэлхээ байгартнь, нэгэ хараасгай шидэжэ эрээд, үбсүүнь тоншохо гэбэ. Тинхэдэнь Маарам тэрэ хараасгайе барижа, хүзүүнь мушхаад табижархнба. Харгыдаа ябажа ябахадань, моритой хоёр-гурбан хүн хүсэжэ эрээд, бөөгэймнай хүзүүниинь мушхагдашоо, заһажа үгыт гэжэ гуһа.

УРДА САГТА БОЛӨН УШАРНУУДЬАА

(Нагаса эжын хөөрөөнһөө)
 Үдэһын боро харанай болохо үеэр нагаса эжымнай урданай үлгэр гү, али үнэн болоһон ушар тухай, харанан үзэһэн юумээ хөөрэхэ дуратай хэн. Нэгэтэ нагаса эжымнай үнэн болоһон нэгэ иимэ ушар тухай хөөрөө агша хэн.

Дүшөөд оной үеэр нэгэ лама милициһээ тэрбедэжэ, агы нүхэн соо хоргодоһон байгаа. Наалишад нюусаар тэрэ ламада эдихэ юумэ зөөдэг байгаа ха. Нэгэтэ нагаса эжымнай эдихэ юумэ абаашалсахаяа наалишадар ошолсобо. Зүгөөр тэдэнэр оройтожо, ламатай агы нүхэн соо хонохо гэжэ шидэбэ.

Һүни болобо. Лама наалишадтай хөөрөлдэхэ хүсэлгүй, урдахи номоо гэтэһэн зандаа һуужал һууна. Наалишад гайхахадаа, ингэжэ ламаһаа асууба:
 - Та юундэ унтанагүйбта?
 - Бэлдэжэ байнаб, - гэбэ лама.
 - Ямар юумээ бэлдэнэбта? - гэлдэһэн наалишад нюур нюураа харалсаба.
 - Мүнөө хадын эзэд ерэхэнь, бү айгаарайт. Басагадни, нюураа бүтүүлээд хэбтээрэйт, хаража болохогүй, хорлуулхат, - гэжэ хэлэһээр лэ, хонхо, дамаарья дуугаргажа байтараа: - Бү айгаарайт. Энэ хадын эзэд ерэлэй, - гэбэ, лама номоо уншажа эхилбэ.
 "Уншажа, уншажа байгаа юм хэн, бидэ унташообди..." - гэбэ, нагаса эжымнай аягатай сайгаа хоробо.
 "Үглөөгүүр болобо. Харахадамнай, ламын самса хүлхэндөө норшооод байгаа бэлэй. Бидэ самсынь мушхажа, наранда хатаажа, үнгэжэ үмдэхүүдэ ябаа хэмди. һүүлдэ дуулахадамнай, ламанай тэрэ гэнээр долоон-найман һара болдоод, наһа барашоо гэжэ дуулаа бэлэйбди", - гэбэ нагаса эжымнай хөөрөөгөө дүүргээ хэн.

Урдын урда сагта нэгэ шэдэнтэй лама хүгшэнтээ манай нютагта ажаһууһан юм ха. Тэдэнэр ори ганса хүбүүтэй хэн. Нэгтэ нооһо ээрэжэ һууһан эжингээ дэргэдэ наадажа байһан хүбүүниинь тэнгэрийн бүрхэжэ, хойто харьдаһаа наашаа бороогой орожо ябахыё хараад, эсэгдээ дүтэлжэ: "Орохоёо байгаа бороо энэ бургааһаар намныш", - гэбэ ха.

- Хэзээ шиниин аба бороо намнажа үзөө юм. Бү дэмьрэ, - гэбэ, эжынь хүбүүтээ бадашаба.
 Зүгөөр эсэгэнь хүбүүнэйнгээ харбайһан бургааһа абажа, маани мэгэм уншажа байгаа, хэдэн дахин юушьеба набааһандаа набааһаа, бороо саашань ябуулжархнһан гэжэ.

Эндэ эжынь наһаараа ажаһуужа ябаһан үбгэнэйнгөө шэдиин ехэ гайхаһан гэдэг. (Доого-Бургалтай дунда хургуулин 7-доху классай хурагша Настя Банзракцаева Батуева Дулма Бизьяевна гэжэ нагаса эжыһээ бэшэжэ абаба).

"Гунзан" гэжэ литературна нэгдэлдэй хүтэлбэрлэгшэ, Бурядай арадай поэт Галина РАДНАЕВАГАЙ эдэ эдир бэшэгшэдэй уран бүтээлнүүдые газетэдэ дурадханыё Цырендулма ДОНДОГОЙ хэблээд бэлдэбэ. Хонходо ороогүй бүтээлнүүд ерэхэ "Толито" гараха.

Багшын булан

Бабу-Доржо Батоев - педагогикын эрдэмэй доктор, Буряад Республикын эрдэмэй габьяата ажал ябуулагша

БЭШЭГЭЙ ДҮРИМ ЗААХА АРГАНУУД

ЭЭ-ӨӨ АЯЛГАНУУДА

Үгын эхин үеһөө саашанхи үенүүдэй удаан ээ-өө аялгануудыг буряадууд, илангаяа хорин диаклектид илгаруулдаггүй, "үглюүгүлээ" гэхэ мэтэ хоёр янзаар хэлэдэг. Тийм эһээ хурагшадшыг үгын эхин үеһөө саашанхи үенүүдтэ удаан ээ, өө аялгануудай алининшыг бэшэхээ ядалдадаг байна.

"Аялгануудай хубари" гэнэн темэ соо ээ, өө аялгануудта хоёр дүрим тусгаар үгтэнхэй. Тээд хурагшад энэ дүрим найн ойлгоогүй дээрһээ гү, али эдэ аялгантай үгэнүүдыг зүбөөр бэшэхэ дадал дүршэлтэй болоодүй дээрһээ эдэ аялгануудта худхадаг, жэшээлхэдэ, "...нюдээ нээжэ хараба", "...түмэрээ орхёод...", "... мориной тэбэрэн...", "... шэнжэлжэ үзээд", "...хүбүүнэйнгөө..." г.м.

Удаан ээ, өө аялгануудыг хурагшадтай зүбөөр ойлгохын тула нимэ таблица харуулаа хаа туһатай байха гэбэл:

Table with 4 columns: №, үгын эхин үенүүдтэ, саашанхи үенүүдтэ, жэшээ. Row 1: 1, э, ээ, е, еэ, үү, юу, үенүүдтэ ээ, еэ, эрээн, ээдэмгээр, ехээр, эдээлээ, үүдээр, юумэнһээ мүнөө, хюрөө, үймөөн, өөрөө, бүлээн г.м. Row 2: 2, ү, ю, үй, өө, өө, еэ, үүдээр, юумэнһээ мүнөө, хюрөө, үймөөн, өөрөө, бүлээн г.м.

Энэ таблица хурагшадта уншуулаад, һүүдэнһэ богонихон дүрим ооһодоорһыг гаргуулха:

а) үгын эхин үедэ э, ээ, е, еэ, үү, юу байгаа хаань, саашанхи үенүүдтэ ээ, еэ бэшэдэг.

б) үгын эхин үедэ ү, ю, үй, өө байгаа хаань, өө, еэ бэшэдэг. Энэ дүримөө бэхижүүлхын тула учебник сооһоо упражненинүүдыг дүүргүүлхэ.

Эдэ упражненинүүдыг дүүргүүлээд, хургалын диктант бэшүүлхэ хэрэгтэй.

Хэлэлгын хубинуудыг үзэхэдэ, ээ-өө аялгануудыг дабтажа ябах, жэшээлхэдэ: падежэй залгалтануудыг ба оортэ хамаадалай залгалтануудыг үзэжэ байхадаа, эдэ аялгануудыг дабтах:

- Хүлһөө гаргажа, Хүн болохо, Хүбүүгээ хургажа, Эсэгэ болохо.

Энэ мэдүүлэл үгөөд, юундэ "хүлһөө", "хүбүүгээ" гэжэ бэшэгдэдэг дабтаха. Жэшээлхэдэ: "хүлһөө" гэжэ үгын "һөө" гэшээ гаралай падежэй залгата, "ү" аялганһаа саашанхи үедэ удаан өө бэшэдэг. Тиймһээ "хүлһөө" гэжэ бэшэнэбди. Мүн "хүбүүгээ" гэжэ үгэ өөртэ хамаадалай "-гээ" залгалта абана, удаан "үү" хойно "гөө" бэшэ, харин " - гээ" залгалта бэшэнэбди. Эдэ үгэнүүдэй орфограммаар хоёр дүрим дабтажархиха байнабди.

ҮГЭНҮҮДЫЕ ТАЙЛБАРИЛАН БЭШЭЛГЭ

Дамдинова Х.Д. статья соогоо иигэжэ зүбөөр бэшээ хэн: "Тайлбарилан бэшэлгэ хэшээлэй алишыг шатадань (эхиндэ, дунда ба бэхижүүлгын үедэ) үнгэргэжэ болохо байна. Тийхэдэ 6 минутаһаа 10 минута хүрэтэр саг соо үнгэргэхэдэ таарамжатай".

Дамдинова Х.Д. буряад хэлэнэй бэшэгэй хүшэр дүримүүдыг бэхижүүлхын, дабтахын, шалгахын тулада тайлбарилан бэшэлгэ хэрэглэдэг байһан юм. Жэшээлхэдэ: "Аялганууд, хашалганууд", "Абтаһан үгэнүүдэй бэшэлгэ", "Үгын бүридэл", "Юумэнэй нэрэ", "Тэмдэгэй нэрэ", "Глагол" гэхэ мэтэ. Жэшээлхэдэ: "Тэмдэгэй нэрэ" үзүүлжэ байхадаа, уран зохёолһоо нимэ жэшээ үгөө хэн:

- Торгон улаан галстугтай Тоогогүй сэбэрхэн ябанабди. Тобтой, эбтэй, жаргалтай Түрэнэн нютагтаа урганабди.

Энэ мэдүүлэл уран гоёор, интонацитайгаар 3 хурагшадтаар уншуулаа хэн. һүүдэнһэ "ямар" гэнэн асуудалад харюусаһан үгэнүүдыг нэрлэгтэ гээ хэн. хурагшад торгон улаан, тоогогүй сэбэрхэн, тобтой, эбтэй, жаргалтай гэжэ нэрлээд, эдэ үгэнүүдэй бэшэгынь тайлбариллаа хэн.

Дамдинова Х.Д. нэрлэгдэһэн статья соогоо иигэжэ бэшэһэн юм: "Бидэнэр Эхэ орондоо дуратайбди" гэжэ мэдүүлэл нимээр тайлбарилан бэшүүлэгдээ хэн: Б эхэ үзэгөөр, һүүдэнһэ түргэн и - бидэнэр, Эхэ - эхэ үзэгөөр, тусхайта юумэнэй нэрэ;

о - рон - доо, ду - ра - тай - бди гэхэ мэтэ".

Мүн нэгэ жэшээ хаража үзэе: Дүрөөгүй эмээл үгы, дүримгүй үгэ үгы. Энэ мэдүүлэл соохи үгэнүүдэй бэшэлгээр нимэнүүд асуудалнууд ба харюунууд элрээ хэн:

АСУУДАЛ: "Дүрөөгүй" гэжэ үгын р хашалганай хойно ямар аялган бэшэгдэнэб?

ХАРИУ: "Дүрөөгүй" гэжэ үгын р хашалганай хойно удаан өө бэшэхэ. Юундэб гэхэдэ, урда тээнэ түргэн ү аялган байна.

АСУУДАЛ: - гүй частица яажэ бэшэгдэдэг юм? Жэшээ харуулан харюусагты.

ХАРИУ: - гүй гэжэ частица урда үгэтээ ходоодоо хамта бэшэгдэдэг. Жэшээнь: дүрөөгүй, дүримгүй г.м.

Энэ тайлбарилан бэшэлгэ гэжэ аргыг зүбөөр, саг соонь хүшэр дүримүүдээр үнгэргэдэг байгаа хаа, хурагшадтай грамотность дээшэлдэг.

ҮГЭНҮҮДЫЕ СЭЭЖЭЭР БЭШЭЛГЭ, СЭЭЖЭЛДЭЛГЭ

Үгэнүүдэй бэшэлгыг ойлголго, хадуужа абалга хадаа ехэ удха шанартай юм. Ушарын юуб гэхэдэ, хурагшад тодо бэшэ түргэн аялгангүйгөөр бэшэгдэдэг үгэнүүдыг (баабгай, сэмгэн, болдог, түргэн), сугтань, амьяарын бэшэдэг сложно үгэнүүдыг (... ажабайдал, табан жэл г.м.) хадуужа абаха, сээжэлдэхэ уялгатай. Тийхэдэ тэдэнэр үгэнүүдэй бэшэлгыг ажагладаг, хөрхо болохо ёһотой.

Сээжэлдэһэн таабари, онһон ба хошоо үгэ, дуу шүлэг гэхэ мэтыг хурагшад өөһэдөө бэшэхэдэ, алдуу үсөөнөөр гаргадаг. Жэшээлхэдэ:

- Саяан үндэр ууламнай Сагаан мүнгэн малгайтай. Сасуу олон үетэмнай Сэсэн һонин зугаатай.

Багша класстаа үзэһэн дүримөөрөө гэрэй даабари үгэдэг: "Түрэлхи литература сооһоо тодо бэшэ түргэн аялгантай 5-5 юумэнэй нэрэ оложо бэшэхэ. Үгышыг хаа, үзэһэн дүримдөө үгэнүүдыг ханажа бэшэхэ гэхэ мэтээр. Бэлдэгдэһэн текст класс соогоо бэшэжэ болохо. Багша хурагшадтай мэдэхэ дуу, шүлэг (1-2 бадаг) сээжээр бэшүүлдэг, уншууладаг, шүүмжэлэл хэлүүлдэг, хурагшад мэдэхэ текстээ бэшэхэдэ, алдуу тон багаар гаргадаг.

Багша самбар дээрэ 2-3 үгэ гү, али мэдүүлэл бэшээд, хурагшадтаар уншуулаад, тэрэнэ аршадаг. Тийгэһэн хойноо сээжээр бэшүүлхыг оролдодог. Жэшээлхэдэ: Ноохон оймһон, уһа оймобо. Арбан түхэриг. Адуунай арьбан.

Багшын текст самбар дээрэ бэшэхэдэ гү, али диктовалхадань хурагшад бэшэдэг. Тийгэһэнэйнгээ һүүлээр энэ текстдэ байһан үгэнүүдэй бэшэлгээр шүүмжэлэл хэдэг.

хурагшад өөһэдөө диктантда бэлдэдэг. Тийхэдэ үзэһэн дүримдөө тааруулжа, үгэнүүдыг сээжээр бэшэдэг. Жэшээлхэдэ: вожата, яблока, столово, арифметикэ, фермэ г.м.

хурагшадтай үгэнүүдэй бэшэлгыг хадуужа абаха, сээжэлдэхэ хэрэгтэ саг үргэлжын бэшэгэй хүдэлмэринүүд туһалдаг. Тэдэнэр үгэнүүдыг зүбөөр бэшэхэ дадалтай болодог.

(Үргэлжэлэлын хожом гараха).

Автор гонорараа "Буряад үнэнэй" жасада үргэнэ.

Гунгаа Чимэ Ухибүүдтэ - багш ТООМГҮЙ ХҮБҮҮХЭН "Муу юумэндэ хургажа Мухар тархидаш тугаа Эгээл тиймэ юумэн Эндэ һая болоһон юм"

Үгэ орой дууладаггүй Үсэд хүбүүхэн байһан юм. Тоомгүй гэшэнь аргагүй Тосхон соогоо суугтай юм. Тэрэ гайтай хүбүүхэн Тэмээшэли зогсожо, Мүн ээ жаахан хургыг Мүргэлдөөдэ хургаба. Ябан-ошон хурьгахан Яһала тобир болоо хэн. Дайралданан а ухибүүхэн Далайн ороод мүргэнэ. Халтад гээл хүлээжэ, Халдахаар бэлэн хурьгаһа Хотоной олон багашууд Холуур ябадаг болоо хэн. Зунай аяма халуунда Зуһалан гэрэй һүүдэртэ Тоомгүй үнөөхи хүбүүхэн Тохомоо дэбдээд хэбтэбэ. Хорөөһөө гараһан хурьга Холоһоо харайн ерээд, Хүбүүхэнэй тархине "Хүс" гэтэр мүргэбэ. Ордохото үбшэһөө "Оо-оо-оо!" - гэжэ хашхараа.

Тоомгүй хүбүүхэн бододо, Толонгоо баряад үзэбэ. Еборууһан газарын Ебуу болоод байгаа хэн. "Бололгүй юумэ хэхэээ Болооб!" - гэбэ Хүбүүхэн.

НАРМАГШАН Нармагшан юуш хараа хаа Нажаадаг гэжэ мэдэһэди һая болоһон ушар юм: Нармагшан хуурай олоод Наамганан, хүнэй ажал Нажаажэ, дууряажэ мэдэб Набараа тэрэ үрбэ, Ханшагаа үрөөд үзэбэ. Уралаа шударгаад абаба, Улаан болоторын үрбэ. Хэлээ гаргаад үрбэ, Хэмээ алдан хэтэрбэ. Үсэрхэжэ оробо, Үни удаан үрбэ, Үбдэхэ бүринь нэтэрбэ, Үшөө шангаар үрбэ. Шулга, шолга татаба, Шуһа, уһа гаргаба... Үсэд зантай нэтэрүү хүв Үнэндөө өөрыгөөл

МОГОЙНУУД Мүү хүн оортөөл ади Муушуулыг мэдэрдэг. Зангаараа тааруу хадаа Заяагүй һайнаар нүхэсэдэг. Эгээл тэдэн тухай Энэ басын зохоогооб. Хоёр Могой наһаадаа, Хороо гарган тулаадаа, Хурса хэлээ гаргалсаа, Хумхаарангаар хадхалсаа. Гурбадахи һөөл Могой Гудилоһоор бии болооды. Зорёон согсойн зогсооды. Зодолдоондо ороодхөө. Үшөө олон Могойнууд Үзэлсэхэ ерээ лэ... Хоротоной хажууһаа Холодоо хаа, дээрэ лэ!

Хайрата хүбүүн, аха, нүхэр ЭРДЫНЕЕВ Саян Цыденовичэй саһаа урид һая баран ушараар түрэлхидын болон дүтнэ хүнүүд гүнзгий шанһаһа гашуудалаа мэдүүлэнэ. Январин 16-да, 12 сагта Куйбышевэй үйлсын 29-дахы гэрэй 75-дахы квартираһаа хурагшадтай табирдаха.

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Redactor A.L. ANGARXAEV. Редакционно коллечи: Б.М.Ж. БАЛДАНОВ (редакторай орлогшо), Г.Х.ДАШЕЕВА (редакторай орлогшо), Б.В.ГЫНДЫНЦЫРЕНОВ (харюусалгата секретарь), А.Г.Лубсанов (Буряад Республикын Правительство), Д.Д.СУНДАРОН (Буряад Республикын Арадай Хурал), таһагуудыг даагшад Ц. Ц. ДОНДОГОЙ, С. Д.ОЧИРОВ, Н.Д. НАМСАРАЕВ, Т.В.САМБЯЛОВА; В.И.ПИНТАЕВ (хэблэлэй директор), М.Д.НАМЖИЛОВ. Манай адрес: 670000, Улаан-Үдэ, Каландаринишини үйлэ, 23, "Буряад үнэн" газетин редакци. Газет хэблэлэй 1 хуудһан хэмжэтэй. Индекс 50901. Хэбэ 3650. Хэблэлдэ тушаалдан саг 17.00. "Республиканска типографи" гэнэи АО-до газет хэблэгдэ. Директорийн телефон: 21-40-45. Б-0079-дхи номертойгоор бүридхэлдэ абтанхай. Зака № 8257. Редакциин телефонууд: редакторай - 21-50-96, приемнын - 21-54-54, редакторай орлогшонорой - 21-68-08, 21-64-36, харюусалгата секретарини - 21-50-52, секретаридайд - 21-50-52, таһагууд үндэһэтэй болон политическэ асуудалнуудаар - 21-55-97 (даагшань), 21-61-35, 21-34-05, экономикын - 21-63-86, 21-61-35, соёл - болон түүхын - 21-60-21 (даагшань), 21-57-63, залуунуудай, оюутдайд ажабайдалай болон олонинтын хүдэлмэрини - 21-54-93 (даагшань), 21-69-58, мэдүүлгэй болон сонсохолой - 21-62-62, 21-67-81, корректорнуудай - 21-33-61, компьютерна түбэй - 21-66-76. "Бурятия" хэблэлэй телефонууд: директор - 21-49-94, бухгалтери - 21-23-67, вахта - 21-60-91. Тоонуудай, бодото баримтануудай, хүнэй, шоганай нэрлүүдэй бэшэлгыг хэзэгайрууһан ушарта авторнуудын харюусалгатай. Редакциин һанамжа автарайхитай ади бэшэ байжа магад.